

Fərqli bir “Koroğlu”

Tbilisi əlyazmaları orta əsr Azərbaycan qəhrəmanı barədə yeni faktlar üzə çıxarı

Fərid Ələkbərov

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 10.1 (Yaz 2002)

© 2004. Azerbaijan International

AZERI.org

Əsrlər boyu Azərbaycan aşıqları Koroğlu adında qüdrətli döyüşçü barədə rəvayətlər danışirdilər. Koroğlunun atasının gözləri zalım hakim tərəfindən kor edildikdən sonra, o, atasının qisasını almaq üçün mübarizəyə başlamış və buna görə də “Koroğlu” adlandırılmışdı. Orta əsrlər ingilis folklor qəhrəmanı Robin Qud kimi Koroğlu da varlıların malını alıb kasıblara verirdi. Onun köməkçiləri cəsur dostları və Qirat adında uçan möcüzəvi at idi.

Hər bir azərbaycanlı Koroğlu barədə hekayələr eşitmişdir. Bəs əslində o kim olub? Nə uğrunda mübarizə aparıb? Koroğlu kimi əfsanələr əsrlər boyu yaşadıqca, həqiqi həyatla bağlı bəzi detallar şişirdilmiş, digərləri isə sadəcə unudulmuşdu. Lakin yaddaşlarda yaşayan belə hekayələr adətən həqiqətə əsaslanır. 17-ci əsr Koroğlu dastanı da istisna təşkil etmir.

Tbilisidə Gürcüstan EA-nın Əlyazmalar İnstitutunda yerləşən əlyazma Koroğlu dastanının Azərbaycanda yayılmış digər əlyazmalarından fərqlənir və tədqiqatçıları tarixi Koroğlu barədə çoxlu faktlarla təmin edir. Bu məqalədə Bakı Əlyazmalar İnstitutunun Ərəb Əlyazmaları Departamentinin baş elmi işçisi Fərid Ələkbərov özünün və iş yoldaşlarının bu alternativ versiya barədə daha ətraflı məlumat əldə etmək məqsədilə əlaqələr qurması barədə söhbət açır.

Azərbaycanın şimal-qərbində 285 min azərbaycanlı da daxil olmaqla 5 milyon əhalisi olan Gürcüstan Respublikası yerləşir. Əslində Gürcüstanın paytaxtı olan Tbilisi bir zamanlar, xüsusilə də 18-19-cu əsrlərdə azərbaycanlılar üçün mədəni mərkəz rolunu oynayırdı. Azərbaycanın tanınmış şəxsiyyətlərindən yazıçı və əlifba islahatçısı Mirza Fətəli Axundov (1812-1878) və dövlət xadimi Nəriman Nərimanov (1870-1925) burada yaşayıb yaratmışlar. Üzeyir Hacıbəyov (1885-1948) burada yerləşən Qori seminariyasında təhsil almışdır.

Sovet dövründə Azərbaycan və Gürcüstan elmi institutları arasında sıx əlaqələr qurulmuşdu. Sovet rəsmi ideologiyasına görə sosializm və Sovet dövlətinin əleyhinə olmayacağı təqdirdə, ayrı-ayrı Sovet Respublikaları arasındakı belə mədəni əlaqələr alqışlanırdı. Xüsusilə də Bakı Əlyazmalar İnstitutu və Tbilisi Əlyazmalar İnstitutu arasında sıx əməkdaşlıq mövcud idi.

Bir çox azərbaycan, ərəb və fars əlyazmaları Tbilisidə yazılmış və surəti çıxarılmış və gürcü alimləri tərəfindən toplanılmışdı. Məsələn, İbn-Sinanın “Qanun” əsəri ilə bağlı öz şərhlərini yazan 10-cu əsr azərbaycan alimi İsa ər-Raşi Tiflisi burada yaşayıb yaratmışdı. Tbilisi Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə olunan 240 türk (azərbaycan və türk əlyazmaları da daxil olmaqla) əlyazması arasında orta əsrlərə aid dəyərli azərbaycan əsərləri saxlanılır. (Bakı Əlyazmalar İnstitutunun özündə orta əsrlərdə ərəb əlifbası ilə Azərbaycan dilində yazılmış 3000-dən çox sənəd vardır.)

Tbilisi İnstitutunda bir çox nadir azərbaycan əlyazmaları olduğundan Bakı İnstitutu tez-tez Gürcüstana tədqiqat aparmağa alimlər göndərirdi. Sovet dövründə bunu etmək indikindən asan idi. Həmin dövrdə hər iki institut yaxşı maliyyələşdirilmişdi və iki ölkə arasında nəqliyyat xərcləri çox aşağı idi. O zamanlar azərbaycanlı alimlər indikindən 10-15 dəfə çox əməkhaqqı alırdılar və bu pulla Sovet İttifaqı daxilində rahatlıqla səyahət edə bilirdilər. Buna görə də Yerevan, Moskva, Sankt Peterburq, Daşkənd (Özbəkistan) əlyazma fondları da daxil olmaqla digər əlyazma institutlarına səyahət etmək üçün imkanlar var idi.

1980-cı illərin ortalarından sonlarına kimi, Qorbaçovun hakimiyyəti dövründə Bakı İnstitutu və Tbilisi İnstitutu arasındakı bu əməkdaşlıq zəifləməyə başladı. Sovet iqtisadiyyatı dağıldığı zaman, rubl öz dəyərini itirdi və əməkhaqqları yox dərəcəsinə endi. Həm Azərbaycan, həm də Gürcüstan azadlıq uğrunda qızğın mübarizəyə cəlb olundu. Azərbaycan və Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağ etnik münaqişəsi yarandı, Gürcüstan isə Abxaziya və Osetiya separatçılarına qarşı mübarizəyə girişdi. Həmin dövrdə millət kimi sağ qalmaq və müstəqil dövlət yaratmaq kimi şeylər əski əlyazmalar barədə düşünməkdən daha önəmli idi.

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra, daha böyük iqtisadi çətinliklər yarandı və alimlər artıq səyahət etmək imkanından məhrum oldular. Digər Sovet respublikalarına səyahət etmək çox bahalı olmağa başladı, hətta demək olar ki, qeyri-mümkün bir işə çevrildi. Bunun nəticəsində müstəqilliyin ilk onilliyi ərzində bu iki əlyazma institutu arasında həqiqətdə heç bir əlaqə mövcud olmadı.

Yenidən qurulan əlaqələr

İndi iqtisadi vəziyyət bir qədər yaxşılaşdıqdan və siyasi sabillik əldə oldunduqdan sonra, Bakı Əlyazmalar İnstitutu keçid dövründə qırılmış beynəlxalq əlaqələri yenidən qurmağa səy göstərir. İlk olaraq, o İran və Türkiyədəki alimlərlə əməkdaşlıq etməyə başladı. Sonra, gürcü alimləri ilə əməkdaşlığı bərpa etməyə qərar verdi.

Tbilisi İnstitutu ilə əlaqə yaratmaq o qədər də asan olmadı. Həmin institutun bizdə olan telefon nömrəsi işləmirdi. Bizdə nə fax nömrəsi, nə də onların elektron adresi var idi. Biz institutun yeni rəhbərinin adını belə bilmirdik. Bizim hətta institutun adının dəyişib-dəyişilməməsi barədə belə məlumatımız yox idi.

Bakı İnstitutunun rəhbəri sonda qərara gəldi ki, biz Tbilisi İnstitutu ilə əlaqələr yaratmaq üçün hər hansı bir yol tapmalıyıq, çünki orada bir çox dəyərli azərbaycan əlyazmaları mövcuddur. O mənə yaxınlaşdı və dedi: “Bəlkə sən şəxsən özün gedib onlarla tanış olasan? Bizim onlarla əlaqə saxlamağımızın başqa yolu yoxdur.”

Beləliklə, keçən yay, mən Bakı İnstitutunun Tbilisi İnstitutu ilə əməkdaşlıq etmək istədiyini bildirən rəsmi dəvət məktubu ilə Gürcüstana yollandım. Biz gürcü kolleqalarımızı bütün sahələrdə

əməkdaşlıq etməyə dəvət etdik. Onlara orta əsr əlyazmalarının sürətlərini və mikrofilmlərini və son dövrlərdə nəşr olunan kitabların və əsərlərin mübadiləsini təklif etdik. Mən onlara alimlərimizin nəşr etdirdiyi bir neçə kitabı və bizdə olan əlyazmaların ən son kataloqunu hədiyyə etdim.

Tbilisiyi səfər

Mən Tbilisiyə 2001-ci il iyul ayının 3-də, isti bir yay günündə çatdım. Tbilisi çoxlu sayda tarixi abidələrə malik çox gözəl və füsunkar bir şəhərdir. Oradakı insanlar da çox qonaqpərvərdir. Lakin iqtisadi böhranın təsiri hər yerdə hiss olunur. Bakı ilə müqayisədə Tbilisidə müasir, qərb üslubunda olan binalar yoxdur. SSRİ-nin dağılmasından sonra bütün tikinti işləri dayandırılmış və şəhər binalar, mağazalar və köhnə model maşınlarla öz Sovet görünüşünü hələ də saxlamışdır. Mərkəzdə yerləşən Rustavelli Prospekti və ona bitişik bir sıra küçələr Qərbin təsirinin bir qədər nəzərə çarpdırır, lakin bunlar da çox nadir hal təşkil edir. Köhnə Tbilisinin sakit küçələri ilə gəzinti mənə keçmiş, insanların 1970-ci illərin “köhnə yaxşı” Brejnev dövrü adlandırdığı zamana sirli bir səyahəti xatırlatdı.

Bu iqtisadi çətinliklər həmçinin hal-hazırda ciddi şəkildə təmirə ehtiyacı olan Brejnev dövründə tikilmiş çox gözəl binada yerləşən Tbilisi Əlyazmalar İnstitutunun da işini pisləşdirmişdir. Onların əlyazmalar və kitabları saxlamaq üçün kompyuter, fax və digər müasir texnologiyalar almağa həddən artıq ehtiyacları vardır. Mən onlara bizim institutun mənim də iki kitabım daxil olmaqla keçən il nəşr etdirdiyi bir neçə kitab və kataloqu hədiyyə etdim. Son bir neçə il ərzində institutlarının heç bir şey nəşr etmədiyi üçün o, əvəzində bizə bir şey verə bilmədiyinə görə mütəəssir oldu.

Koroğlu əlyazmaları

Tbilisi İnstitutunda tədqiq edilmək üçün çoxlu sayda önəmli azərbaycan əlyazmaları mövcuddur. Məsələn, orada mistik azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin (1417-ci ildə edam edilmişdir) Azərbaycanca yazılmış məşhur şeirlərinin kolleksiyası vardır. Azərbaycan tədqiqatçıları “Müsahib” təxəllüsü ilə yaratmış 17-ci əsr Azərbaycan şairi Uğurlu xan Gəncəvi tərəfindən yazılmış “Divan”a da çox maraqlı göstərilir.

Güman ki, bu yenidən qurulmuş əlaqələr mübadiləsinin ən önəmli tərəfi nadir “Koroğlu” əlyazmasını əldə etmək imkanının yaranmasıdır. Koroğlu dastanı Azərbaycana məxsus olsa da, bu dastan İran, Türkiyə və Türkmənistan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Tacikistan kimi Mərkəzi Asiya ölkələrində də məşhurdur. Bu dastan Azərbaycanda ədalətsiz hakimiyyətə qarşı mübarizə aparan bir qəhrəmanın—Koroğlunun həyatı və qəhrəmanlığı barədədir.

Koroğlu dastanının bütün digər Azərbaycan versiyaları 19-cu əsrdə və daha sonrakı dövrlərdə yazıya alınmış şifahi folklor nümunələri üzərində qurulmuşdur. Bir neçə onillik bundan öncə heç kəs alternativ Azərbaycan versiyası barədə bir şey bilmirdi. Lakin 1967-ci ildə gürcü alimi L.G. Çlaidze Tbilisi Əlyazmalar İnstitutunda sensasiyalı bir tapıntı etdi. O, “Koroğlu” dastanının nadir əlyazma versiyasını tapdı. Azərbaycan alimləri Tbilisidəki əlyazmanın dastanın digər mövcud olan versiyalarına oxşamadığını və əksinə çox fərqli bir hekayə üzərində qurulduğunu bildikdə heyrətlənmişdilər.

Bu dastanın daha tez-tez nümunə gətirildiyi Azərbaycan folklor versiyasına görə Mirzəbəy adında rəhbər zalım Osmanlı hakimi Bolubəy tərəfindən kor edilir. (Bolubəy adı “Bolu Əyalətinin Hakimi” adından götürülmüşdür). Həmin dövrdən etibarən Mirzəbəyin oğlu Rövşən “Koroğlu” kimi tanınmağa başlamışdır.

Bolubəyin bu hərəkətindən qəzəblənən Koroğlu qisas almaq məqsədilə dostlarından və qohumlarından ibarət silahlı bir dəstə toplayır. Onun şəxsi mübarizəsi tezliklə əyalətlərinin zalım, ədalətsiz hakimlərinə qarşı geniş mübarizəyə çevrilir. Dastanda olan tipik hekayədə Koroğlunun dəlilərindən ibarət kiçik dəstəsi qəflətən şəhər və ya qalaya hücum edir, və düşmən əsgərlərinin nəhəng bir qarnizonunu məhv edir. Bəzən Koroğlunun Qırat adlı atı onu döyüşlərdə xilas edir. Düşməni məğlub etdikdən sonra Koroğlu və onun döyüşçüləri həddən artıq yüksək və əlçatmaz Çənlibel adlı dağın başında yerləşən iqamətgahlarına geri dönlər. Orada onlar ziyafət keçirərək qənimətlərinin kasıblar və məzlumlara verildiyi uğurlu qələbələrini bayram edirlər.

Tarixdən əsaslar

“Koroğlu” dastanının Tbilisi əlyazmasında olan versiyasında bu qəhrəman eyni şəkildə təsvir olunur, lakin bu dəfə onun düşməni İran Şahı II Şah Abbas Səfəvidir. Azərbaycan versiyalarında cinayətkar kimi təsvir olunan Osmanlı hakimi Bolubəy Koroğlunun dostu kimi göstərilir və zülmkarla mübarizədə ona bəzən yardım edir.

Tbilisi əlyazması həmçinin Koroğlunun nəslə barədə də məlumat verir. Orada deyilir ki, Koroğlu orta əsrlərdə Azərbaycanda məskunlaşmış mübariz tarixi türk tayfası olan Cəlali tayfasındandır. Tbilisi əlyazmasına görə Şah Abbas vəzirinə deyir: “Cəlali Türk tayfası xüsusilə şanlıdır və çoxlu igid və cəsarətli gəncləri vardır. Onlardan hər biri döyüş meydanında ikinci Rüstəmdir (məşhur İran qəhrəmanı). Bundan əlavə Mirzəbəy onların rəhbəridir. Sən onu kor etdin. Onlar bunu Qiyamət gününə qədər unutmayacaqlar.”

Koroğlunun Təkəli tayfasının Cəlali qoluna aid olması bizə onun mübarizəsinin tarixi məzmununu müəyyən etməyə imkan verir. Təkəli və onların müttəfiqləri olan Şamlu, Ustaclu və Zülqədər tayfaları (onlar Azərbaycanda həmçinin türkmənlər və tərəkəmələr kimi adlandırılırdı) Azərbaycanda 11-ci və 12-ci əsrin əvvəllərində böyük nüfuza malik idilər.

14-15-ci əsrlərdə onlar böyük Ağqoyunlu və Qaraqoyunlu imperiyalarını yaratmış və Azərbaycan və Ermənistanı öz nəzarəti altına alaraq İran və İraqın da çox hissəsini ələ keçirirlər. 15-ci əsrin sonu 16-cı əsrin əvvəllərində onlar Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil şəhərindən olan Səfəvilərə İranda hakimiyyəti ələ keçirməyə kömək edirlər. Səfəvi şahlarının ilk iki nəslə türk döyüşçülərinə tamamilə etibar edirdilər. Bu dövrdə Azərbaycanda yaşayan türk tayfaları Səfəvilərin Osmanlılara qarşı mübarizəsində onlara yardım etmiş və Şah İsmayılı özlərinin milli rəhbəri hesab etmişlər.

Lakin Səfəvi şahlarının 3-cü nəslə bu türk tayfalarından qorxmağa başladılar, çünki onları həddən artıq müstəqil, qarşısızalmaz və təhlükəli hesab edirdilər. Sonuncu Səfəvi şahları türk tayfalarının rəhbərlərini həbs edib öldürərək onların hakimiyyətlərinə son qoymuşlar.

16-cı əsrin sonu 17-ci əsrin əvvəllərində Cəlali tayfaları Azərbaycanda və Türkiyədə indi “Cəlali” hərəkəti kimi tanınan bir üsyan qaldırdılar. “Koroğlu” dastanı öz əsasını bu tarixi hadisələrdən götürür.

İlk öncə Cəlali tayfası əsasən İrana qarşı mübarizə aparırdı. Lakin Osmanlı qoşunları Azərbaycanı işğal etdikdən sonra, onlar Osmanlılara qarşı da mübarizəyə qalxdılar. Bəs nəyə görə köçəri türk tayfaları Osmanlı türklərinə qarşı mübarizə aparırdılar? Həmin dövrlərdə Osmanlı sultanları özlərini türk deyil, kosmopolitan bir millət—Osmanlı hesab edirdilər. Əslində onlar fars və ərəb adət-ənənələrinə riayət edərək, köçəri türkləri incidir və onların adətlərini və mədəniyyətlərini təhqir edirdilər. Osmanlılar özlərini köçəri türklərin etnik qardaşları kimi deyil, onların düşməni və işğalçı kimi aparırdılar.

Anti-osmanlı mövzusu

Bəs onda “Koroğlu” dastanının bu iki versiyasını necə izah edək? Bir önəmli şeyi yadda saxlamaq lazımdır ki, Tbilisi əlyazması Azərbaycanda 19-cu əsrdə qələmə alınan versiyalardan daha qədimdir. Əlyazmada olan su işarəsi həmin kağızın 1856-cı ildə istehsal edildiyini göstərir. Lakin əlyazmanın quruluşu və dilinin özəl keyfiyyətləri bu mətnin göstərilən tarixdən 80 və ya 100 il öncə formalaşdığından xəbər verir. Beləliklə, Tbilisidə olan əlyazma “Koroğlu” dastanının 18-ci əsr əlyazmasının surəti olduğunu göstərməklə onun mövcud olan versiyalar içərisində ən qədimi edir.

Eyni zamanda Tbilisi versiyası tarixi cəhətdən də daha dəqiqdir. Həmin dövrü nəzərə alaraq demək olar ki, Koroğlunun Osmanlı türklərindənə İran şahlarına qarşı mübarizə aparması ağılabatandır. 17-ci əsrdə Osmanlı sultanları uzaqda olduğu halda, Şah Abbas Cəlililər üçün daha yaxın təhlükə idi.

Zaman keçdikcə isə bu şərh dəyişmişdir. Sonrakı dövrlərin folklor versiyalarında iranlılar deyil, məhz osmanlılar əsas düşmən kimi göstərilir. Güman ki, bu 17-ci əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda İranın təsirinin və şiə təbliğatının güclənməsi ilə əlaqədardır. Şahları tənqid etmək təhlükəli olduğundan Azərbaycan aşıqları hekayələri dəyişərək osmanlıları hədəfə götürmüşlər. Daha az ziddiyət doğuran versiya siyasi və dini nöqteyi nəzərindən Osmanlıları özlərinin ənənəvi düşmənləri hesab edən İranın rəsmi mövqeyi ilə üst-üstə düşürdü. Buna baxmayaraq, dastanda mövcud olan anti-şah elementləri sonrakı dövrlərdə yaradılan versiyalardan tamamilə itməmişdir.

Stalinin sevimlisi

20-ci əsrdə “Koroğlu” dastanının yeni azarkeşi İosif Stalin oldu. O və digər Sovet lidələri inkişaf etməkdə olan azərbaycanlı milliyyətçiliyini nəzarətdə saxlamağa çalışırdılar. Belə milliyyətçilik azərbaycanlıları iranlılar və türklərdən ayırmaq üçün çox önəmli idi. Stalin düşünürdü ki, süni millətçilik hissi yaratmaqla Sovet İttifaqı kiçik Azərbaycan xalqını daha asan uda və “həzm edə” bilər. Marksist-Leninizm ideologiyasını “mədə şirəsi” kimi istifadə edərək o, Azərbaycanlılara deyirdi ki, türklər və iranlılar onların düşmənləridir.

Kasıb, məzlum kəndlilərin xan və torpaq sahiblərinə qarşı üsyanını əks etdirən “Koroğlu” dastanı Stalinin siyasi gündəliyinə çox yaxşı uyğun gəlirdi. Koroğlu yalnız iranlılar və türklərə qarşı mübarizə aparmırdı, o həmçinin mömin müsəlmanlardan fərqli olaraq, şərab içirdi və istədiyi kimi hərəkət edirdi. Buna görə Sovet təbliğatı Koroğlunu varlı torpaq sahiblərinə, müsəlman din xadimlərinə və zalım türk və iran işğalçılarına qarşı mübarizə aparan ilkin inqilabçı və vətənpərvər kimi qələmə verirdi.

1932-ci ildə Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov (1885-1948) Koroğlu barədə opera yazmaq qərarına gəlir. Çox maraqlıdır ki, onun versiyasında Koroğlu türklərə və iranlılara qarşı deyil, adsız hakimlərə və torpaq sahiblərinə qarşı mübarizə aparırdı. Yəqin ki, Hacıbəyovun məqsədi təbliğatı yaymaq deyil, sadəcə azərbaycan xalqının öz milli qəhrəmanlarından birini xatırlaması idi.

“Koroğlu” operasına libretto yazan Məmməd Səid Ordubadinin söylədiklərinə görə Üzeyir Hacıbəyov ilk əvvəl olaraq “Koroğlunun” yerinə “Dəmirçi Haveh” operasını yazmaq istəyirdi. Bir il bu opera üzərində işlədikdən sonra, o qəflətən bu fikrindən imtina etmiş və Koroğlu mövzusu ətrafında opera yaratmaq qərarına gəlmişdir. Ordubadiyə görə Hacıbəyov öz xalqını qəhrəmanlıq hərəkətlər etməyə ruhlandıracaq əsər yaratmaq istəyirdi. Hacıbəyov deyirdi: “Bizim xalqımız səhnədə feodal hakimlərinə qarşı insanları üsyana qaldıran həqiqi, məşhur qəhrəmanı görməlidir.”

Opera 1938-ci ildə Moskvada “Azərbaycan Mədəniyyətinin Onilliyi” festivalı çərçivəsində göstərilən zaman Stalin tamaşıçılar arasında idi. Opera onun o qədər xoşuna gəlir ki, Stalin Hacıbəyovu Sovet İttifaqının ən yüksək mükafatları— Lenin mükafatı (1938), Stalin mükafatı (1941), və “SSRİ-nin Xalq Artisti” (1941) adı ilə təltif edir. “Koroğlu” Hacıbəyovun şah əsərinə çevrilir.

Azadlıq rəmzi

Azərbaycanlılar yenə də Koroğlunu dahi milli qəhrəman hesab edirlər, lakin ona bolşevik kimi baxmırlar. Stalin və Sovet təbliğatçıları Koroğlu əfsanəsinin yaşamasına yardım etdilər, lakin onlar başa düşmürdülər ki, azərbaycanlılar üçün Koroğlu universal azadlıq və müstəqillik müjdəçisi idi.

Sovet İttifaqının dağılmasından əvvəl bir neçə il ərzində Hacıbəyovun “Koroğlu” Uvertürası Azərbaycan müstəqillik hərəkətinin qeyri-rəsmi himni olmuşdur. On minlərlə nümayişçi küçələrdə mitinqlərə çıxarkən, bu operanın qalib notları səsgücləndiricilər vasitəsilə azərbaycanlıları ayağa qalxmağa və öz müstəqilliklərini tələb etməyə çağırırdı.

Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra, “Koroğlu” uvertürası hətta Azərbaycanın yeni himni olmaq üçün namizəd idi. Amma xalqımız Hacıbəyovun 1919-cu ildə qısa ömür sürmüş Azərbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920) üçün yazmış himnini yenidən qəbul etdi.

Hətta bugün ilhamverici “Koroğlu” uvertürası Azərbaycanda konsertlərin açılışında istifadə olunur. Bu bizə xalqımızın çox çətin şərtlər daxilində azadlıq uğrunda fədakar mübarizəsini xatırladır. “Koroğlu” xalqın qüvvətlənməsi və yeni başlanğıca ümidini əks etdirir. Bu heç bir zaman ölməyəcək dastandır.

Fərid Ələkbərov Azərbaycan International jurnalının mütəmadi yardımçılarındanıdır. O, tarix elmləri doktoru, biologiya elmləri namizədidir.

Onun orta əsrlər Azərbaycan əlyazmaları barədə əlavə məqalələrini AZER.com internet səhifəsində oxuya bilərsiniz. Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu” operası haqqında əlavə məlumat öyrənmək istəyirsinizə, əsərin librettosunu oxumaq və əsərdən parçalara qulaq asmaq üçün HAJİBEYOV.com internet səhifəsinə baş çəkin. Koroğlu operasının necə yazıldığı barədə öyrənmək istəyirsinizsə, onda HAJİBEYOV.com saytında Bioqrafiyanı seçməklə Məmməd Səid Ordubadinin xatirələrini oxuya bilərsiniz.

Veb direktor: Betti Bleyer
Tərcümə etdi: Aytən Əliyeva
Yoxladı: Gülnar Aydəmirova
Redaktə edən və veb üçün hazırlayan: Aydan Nəcəfova